

راه و روش در پژوهش کیفی

طلیعه خادمان

افغانی‌های مقیم ایران با فرهنگ ایرانی باشد باید از روش تحقیق کیفی بهره گرفت. اما اگر مطالعه ساختار جمعیتی، شغلی، تحصیلی و یا پراکندگی آنها در ایران هدف پژوهش باشد، در این صورت روشهای کمی و آماری پاسخگوی نیاز پژوهشگر است.

در تحقیق کیفی، پژوهشگر به تعابیر افراد از واقعیت توجه دارد. از آنجا که این تعابیر به محتوا و به ویژه محتوای فرهنگی وابسته است، از این رو درک مفاهیم، معانی، ارزشها و هنجارها اهمیت خاصی می‌یابد. با توجه به اهمیت تعبیر در روش تحقیق کیفی، این روش را نوعی «بررسی اجتماعی» نیز می‌توان به شمار آورد که توجه آن بر درک شیوه‌های تعبیری متمرکز است که افراد از

فضای زندگی اجتماعی و تجربیات خود دارند. از این‌روست که از یک سو «پدیدارشناسی» از جمله‌گر ایشهای محوری در تحقیقات کیفی به شمار می‌آید و از سوی دیگر مطالعه و پژوهش در عرصه زبان اهمیتی خاص می‌یابد. زبان یک عنصر بااهمیت فرهنگی و نیز مهم‌ترین وسیله ارتباطی در جامعه انسانی است. درک نگرش افراد مستلزم درک فرهنگ آنهاست و فرهنگ به طور عمده از راه زبان از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود. به گفته ماکس وبر، کنش و واکنش انسان وابسته به تعریف افراد از شرایط است. «پس برای درک اعمال انسان، ناگزیر از درک تعابیر او از خود، محیط و اطرافیانش هستیم؛ تعابیری که معمولاً در قالب زبان بیان می‌شوند و در محتوای فرهنگی قابل درک‌اند.» (ص ۳۱) براساس نظریه سایبرو-ورف، «زبان تنها وسیله‌ای برای توصیف حقیقت نیست، بلکه وسیله‌ای برای شکل دادن به فرهنگ نیز هست.» (ص ۳۲) توصیف نظام اجتماعی با واژگانی چون «طبقه»، «خشونت طبقاتی» و «استثمار» یا واژگان دیگری چون «با ایمان»، «بی‌ایمان»، «مشروع» و «نامشروع» تنها نشانه‌ای از تفاوت در زبان توصیف نیست، بلکه نشانگر تفاوت در نوع مواجهه با مسائل نیز هست. زبان بر رفتار اثر می‌گذارد و یا به عبارتی رفتار و تفکر متأثر از زبان است.

از آنچه گفته شد، ویژگی چند وجهی بودن تحقیق کیفی آشکار می‌شود و همین ویژگی به شیوه عمل در روش تحقیق نیز تسری می‌یابد. روش اجرای پژوهش کیفی و نحوه ارائه گزارش تحقیق که موضوع فصلهای دوم و سوم کتاب *درآمدی بر روش تحقیق کیفی* است به خوبی بیان شده‌اند و این اثر را به متنی مرجع و قابل استفاده برای دانشجویان علوم اجتماعی و پژوهشگران حوزه‌های مختلف مسائل اجتماعی تبدیل کرده‌اند. از مزایای دیگر کتاب آن است که برای مخاطبان ایرانی نوشته شده و به مسائلی اشاره دارد که با ذهنیت ایرانی بیگانه نیست و مثالهایی در آن آورده شده است که همگی از بطن جامعه ایرانی انتخاب شده‌اند.

درآمدی بر روش تحقیق کیفی.
بیوک محمدی. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۷. ۱۸۰ ص. ۱۸۰۰۰ ریال.

روش تحقیق کیفی، روشی است که یافته‌های آن از طریق داده‌های آماری و کمی به دست نمی‌آید. پژوهش کیفی مبتنی بر معانی و مفاهیم، تعریفها و توصیفها، نمادها و ویژگیهاست؛ برعکس تحقیق کمی که بر استفاده از شمارش و اندازه‌گیری تأکید دارد. «روش تحقیق کیفی تلاشی است جهت توصیف غیر کمی از موقعیتها، حوادث و گروههای کوچک اجتماعی با توجه به

جزئیات، و همچنین سعی برای ارائه تعبیر و تفسیر معانی‌ای که انسانها در موقعیتهای طبیعی و عادی به زندگی خود و حوادث می‌بخشند.» (ص ۱۶)
درآمدی بر روش تحقیق کیفی تألیف دکتر بیوک محمدی تازه‌ترین کتابی است که در این زمینه در ایران منتشر شده. این اثر در سه فصل تنظیم شده است. ابتدا مبانی نظری روش تحقیق کیفی و ویژگیهای آن مورد بحث قرار گرفته است. سپس به شیوه عمل در روش کیفی و در نهایت، نحوه ارائه نتایج تحقیق و تهیه گزارش پژوهشی پرداخته شده است.

مؤلف در ذکر ویژگیهای روش تحقیق کیفی، از تنوع روشهای کیفی یاد می‌کند و طبقه‌بندیهای مختلف آن را شرح می‌دهد. وی پنج گرایش عمده را در این روش بر می‌شمارد: تحقیق شرح حال، پدیدارشناسی، نظریه‌مبنایی، مردم‌نگاری و مطالعه موردی. یکی از ویژگیهای مهم روش تحقیق کیفی آن است که مبتنی بر «تعبیر» است. «بدین معنی که با چگونگی تعبیر، درک، تجربه و سرانجام ایجاد فضای اجتماعی سروکار دارد.» (ص ۲۴) از این رو وجه مشترک همه‌گر ایشهای روش تحقیق کیفی، پرداختن آنها به عناصر معنادار است. ویژگی دیگر آن است که روش کیفی نسبت به محتوای اجتماعی که اطلاعات مورد استفاده پژوهش در آن ایجاد یا گردآوری می‌شود حساسیت و همچنین انعطاف دارد. روش تجزیه و تحلیل و تبیین در تحقیق کیفی، مستلزم درک پیچیدگیها و ظرافتها، و به طور کلی درک محتواست. «در این روش، بیشتر روی تحلیلهای کل‌گرایانه تأکید می‌شود تا نمایشهای جدولی و همبستگی آماری؛ و اگرچه ممکن است آمار و ارقام نیز به نوعی مورد استفاده قرار گیرد، اما تحلیل آماری نقش محوری ندارد.» (صص ۲۶-۲۵)

مؤلف برای روشن ساختن تفاوت کاربرد روش کیفی و روش کمی از مثالی بهره برده است: اگر موضوع مطالعه، میزان «همگون شدن»